

U 478 Ängbystenen. En runsten i Knivsta.

Arkeologisk förundersökning

Knivsta 146
Knivsta socken
Knivsta kommun
Uppland

Per Frölund

U 478 Ängbystenen. En runsten i Knivsta.

Arkeologisk förundersökning

Knivsta 146
Knivsta socken
Knivsta kommun
Uppland

Per Frölund

Omslagsbild: U 478 Ängbysten under flytt. Foto: Per Frölund, Upplandsmuseet.

Upplandsmuseets rapporter 2015:26
Arkeologi

ISSN 1654-8280

© Upplandsmuseet 2015

Planer och renritning: Författaren om inget annat anges

Allmänt kartmaterial: © Lantmäteriet, dnr I2014/00634

Upplandsmuseet, Fyrstorg 2, 753 10 Uppsala
Telefon 018 – 16 91 00.
www.upplandsmuseet.se

Innehåll

Sammanfattning	6
Inledning	7
Uppdraget	7
Fornlämningen	7
Undersökningens genomförande	8
Arkeologiska objekt	9
Fynd	10
Tolkning	11
Administrativa uppgifter	12
Referenser	12

Sammanfattning

Under slutet av november 2014 utförde Upplandsmuseet en arkeologisk förundersökning i samband med en flytt av en runsten, enligt länsstyrelsens beslut 431-1363-14. Vid förundersökningen kunde det konstateras att runstenen Knivsta 146 (U 478) med all sannolikhet stått på sin ursprungliga plats. En stabil grundläggning i form av ett fundament av sten hade anlagts kring en större nedgrävning varifrån runstenen stått. Fundamentets stenmaterial hade plockats om, och den senaste kan dateras till 1863-1866. Invid fundamentet fanns fyra stolphål, som kan vara spår av efter en anordning för att hålla och sätta stenen på plats. Förutom en äldre – fortfarande i markyta synlig väg - påträffades inga andra lämningar från runstenen ner mot ån.

Figur 1. Pilen ange runstenens läge före undersökning intill järnvägens östra sida.

Inledning

Under slutet av november 2014 utförde Upplandsmuseet en arkeologisk förundersökning av fornlämning Knivsta 146 – runstenen U 478 – belägen inom fastigheten Gredelby 1:3, Knivsta kommun. Denna har genomförts efter länsstyrelsens beslut (dnr 431-1363-14) enligt undersökningsplan. Företagare och kostnadsansvarig var Knivsta kommun.

Uppdraget

Syftet med undersökningen är att utreda om det finns strukturer dolda under mark vilka kan ha ett samband med runstenen och dess placering. Undersökningens frågeställning har efter syftet preciseras till:

- Kan det avgöras om runstenen står på ursprunglig plats?
- Finns det spår efter olika slags händelser/verksamheter intill runstenen?

Fornlämningen

Ängbysten, U478 i Upplands runinskrifter, står idag på mark hörande till Gredelby men den har tidigare hört till Ängby. Den uppges i FMIS stå ca 7 m öster om järnväg och 2 m väster om en mindre körväg. Den befinner sig ca 35 m väster om Knivstaån, just där ån gör en krök åt nordöst. Enligt Upplands runinskrifter (Wessen & Jansson 1943-46, s. 297) upptecknades Ängbysten redan av Johannes Bureus (1568-1652) och återfinns i såväl Rannsakingarna som i Johan Hadorphs (1630-1693) reseanteckningar och i Johan Peringskiölds (1654-1720) Monumenta (ibid). Bureus återger platsen som ”Vti Engeby gårdet widh åhne”, Hadorph säger ”Engeby wid åbacken öster om vägen” och Peringskiöld har antecknat ”Engeby vid vägen och åbacken”.

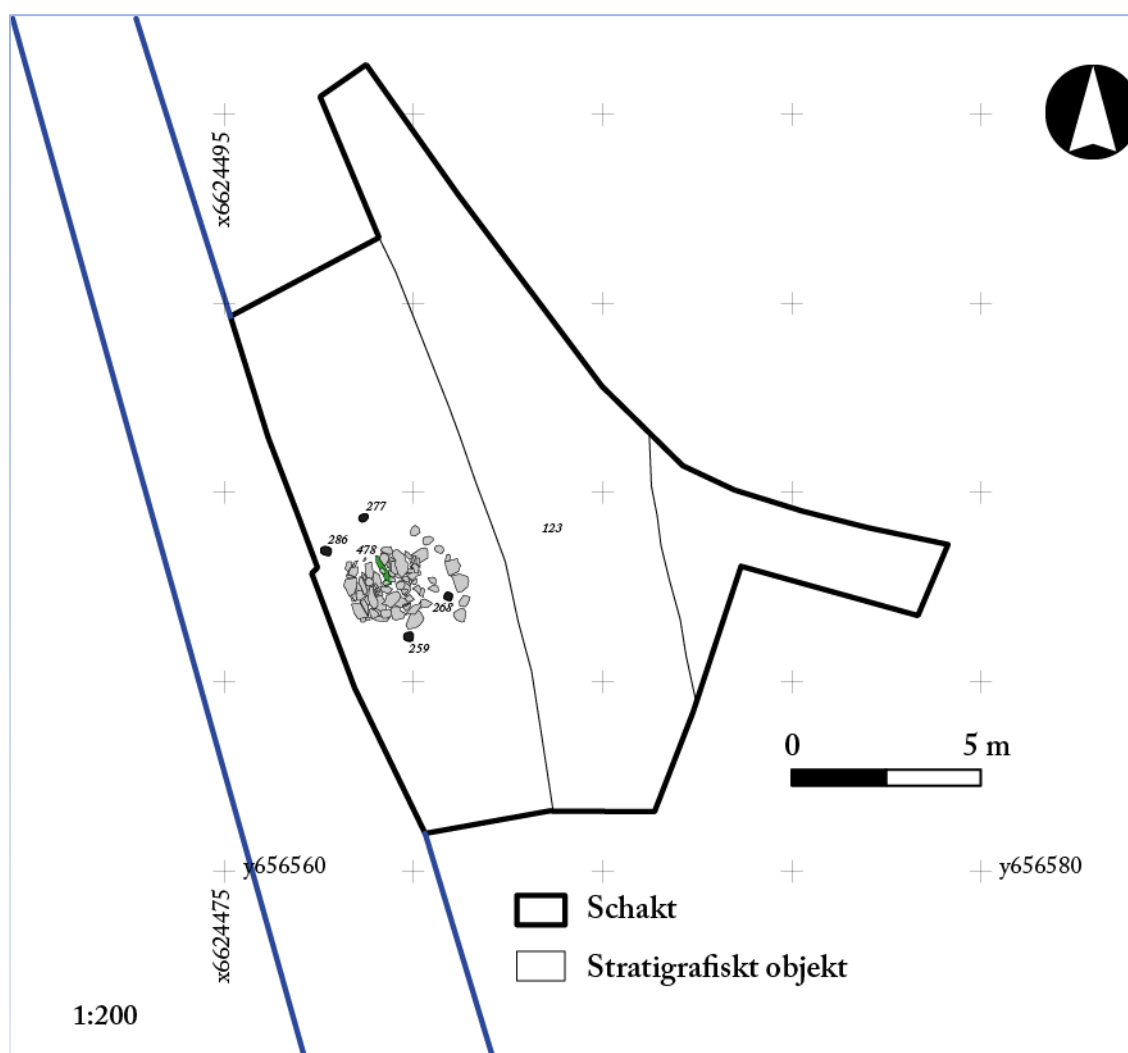
Sammantaget kan det tala för att stenen står på den plats där den en gång restes. Rickard Dybeck (Wessen & Jansson 1943-46, s. 297) som levde 1811-1877 noterade att stenen ”nyligen åter rest vid Knivstaån, öster om Ängby”, vilket öppnar för möjligheten att den kan stå på annan plats än den ursprungliga eller att stenens inskriftssida kan ha vänts eller ändrats.

Vid jämförelse med storskifteskartan och laga skifteskartan över Ängby (1764 respektive 1860) har runstenen stått i vad som då var en smal remsa ängsmark mellan åker och Knivstaån. Runstenens placering i ängsmark invid Knivstaån, kan ses som att den varit placerad intill en väg med tillhörande vadplats. Helt nära runstenen går norra stambanan, där sträckan Stockholm – Uppsala började byggas 1863 och invigdes 1866.

Undersökningens genomförande

Flyttningen av runstenen övervakades tillsammans med den ansvarige stenkonservatorn, Paterik Stocklassa. Därefter vidtog den arkeologiska förundersökningen. Platsen för runstenen och dess närmaste omgivning undersöktes. Tonvikten lades på att försöka klargöra runstenens grundläggning, dvs. om det finns någon typ av fundament eller inte. Vidare söktes efter ytterligare spår i runstenens närområde. Området väster om runstenen kunde inte undersökas pga. närheten till befintlig järnväg.

Ett 160 m² stort schakt grävdes med hjälp av grävmaskin. Matjord och fyllnadsmassor togs skiktvis bort ner till anläggnings- eller lagernivå. Metallkartering skedde under schaktning och grävning. Under matjorden i glaciållera framkom fundament till runstenen, lager till en äldre körväg och fyra stolphål. Fyllnadsmassor med recent innehåll fanns öster om runstenen.

Figur 2. Plan över schakt och framkomna arkeologiska objekt vid Ängby. Skala 1:200.

Arkeologiska objekt

Framkomna objekt handrensades fram för avgränsning, plandokumenterades med GPRS. Arkeologiska objekt handgrävdes och dokumenterades med kontextuell metod. Fotografering utfördes i form av arbets-, detalj- och översiktbilder. Eftersom inget analyserbart material framkom vid undersökningen har följaktligen inga analyser utförts.

Figur 3. Fundamentet till runsten efter rensning (skalstock = 1 m). Foto från sydöst av Robin Lucas, Upplandsmuseet.

A1: Fundament till runsten.

Fundamentet bestod av en nedgrävning (478), en stenpackning samt en rad av sten. Nedgrävningen 478 var ca 0,85 m lång, 0,16 m bred och 0,15 m djup. I hela fyllningen, bestående mestadels av sten och tunna skikt lera, påträffades ymnigt med buteljglas.

Stenpackningen täckte en närmast kvadratisk, ca 1,8 x 1,8 m stor yta. Stenmaterialets storlek varierade från 0,1 m upp till 0,7 m. Allra överst fanns mindre stråk av grus. Vid plockningen av stenen syntes en skillnad mellan ett övre och ett undre skikt av sten.

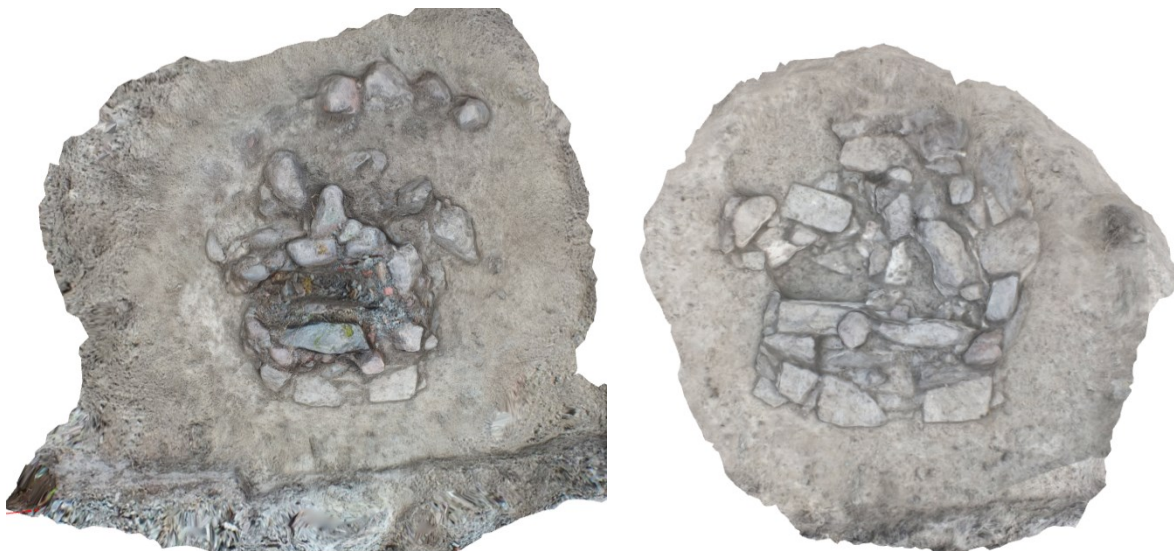
Ungefär 0,5 m öster om stenansamlingen fanns en 2,9 m lång bågformig rad av ca 0,2-0,4 m stora stenar med ett inbördes avstånd av 0,1-0,2 m. Till fundamentet hörde en bågformad rad av sten, påminnande om en kantkedja. Det ser ut som att stenraden tillhört stenfundamentet, dvs. att sten under årens lopp plockats bort i samband med jordbruksarbete mellan stenraden och stenfundamentet.

A2: Stolphål

Nordväst och sydöst om fundamentet framkom fyra stolphål (259, 268, 277, 286). De var 0,2-0,3 m stora och ca 0,08 m djupa. Stolphålet 268 var delvis täckt av småsten, något som kan tyda på att stolparna bildade en 1,4 m bred och 3,1 m lång rektangel. Mitt i rektangeln fanns runstens nedgrävning (478).

A3: Vägsträckning

2,5 m öster om fundamentet fanns ett 20 m långt och fyra m brett och mörkt lager (123). Lagrets utbredning och form överensstämmer med en tidigare brukningsväg, som fortfarande var fullt synlig i markytan. Vägen finns inte med på de äldre kartorna och bör därför vara efter 1860.

Figur 4. Runstensfundamentets olika stenskikt. Till vänster det övre/yngre, till höger det undre/äldre. Fotobearbetning: Robin Lucas, Upplandsmuseet.

Fynd

Utöver krossat buteljglas framkom inga fynd. En glasbit med inskription kunde knytas Sprithandelsbolaget i Uppsala som verkade åren 1855-1909.

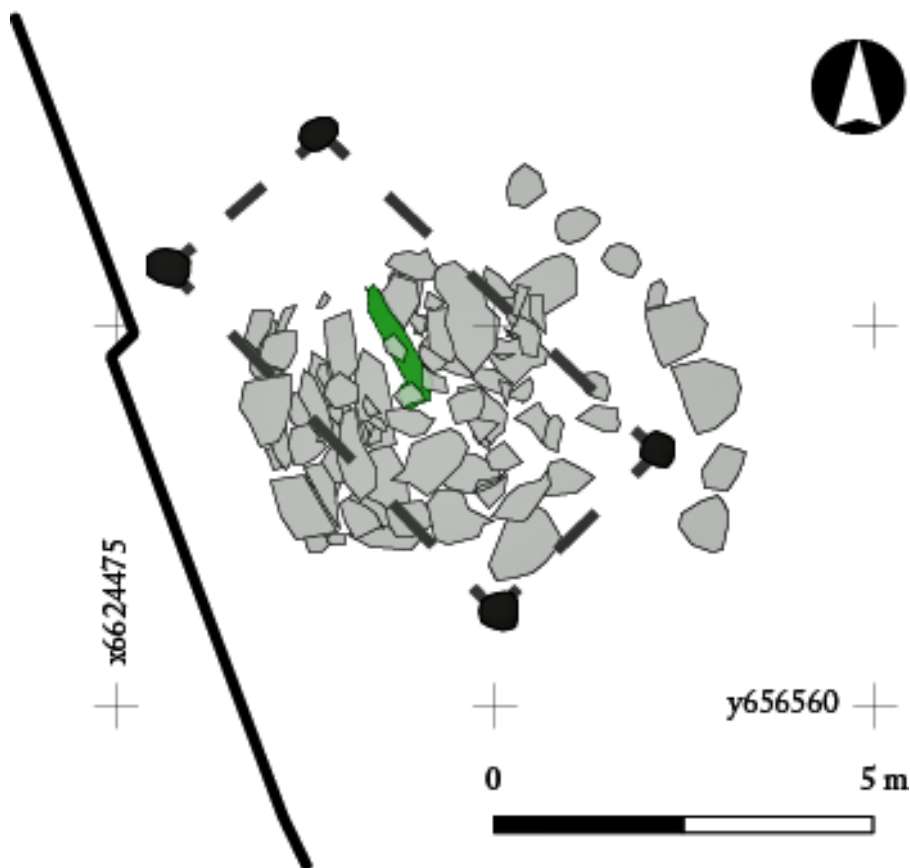
Figur 5. Del av brännvinsflaska från Sprithandelsbolaget i Uppsala. Foto: Dan Fagerlund, Upplandsmuseet.

Tolkning

Sammantaget tyder resultatet på att Ängbystenen före den aktuella flytten stått på sin ursprungliga plats. Runstenen har varit placerad i en grop där den varit fastkilad av sten. Den stabila grundläggningen har beroende på stenmaterialets sammansättning plockats om vid minst ett tillfälle, och ny sten tillförts i samband med omplockningen. Den troligen senaste förändringen av fundamentet kan med hjälp av glas från krossade spritflaskor dateras till tiden 1855-1909. 1863-1866 byggdes norra stambanan och troligen kan den senaste omplockningen av stenfundamentet dateras till den tiden.

Invid fundamentet fanns också fyra stolphål av oklar funktion, se figur 2 och 6. Stolparnas placering med runstenen centrerad gör det frestande att se det som spår efter en anordning för att hålla och sätta stenen på plats. Eventuellt skulle denna anordning vara från den senaste omsättningen av runstenen (se ovan), eller möjligen också från det att den restes första gången. Alternativt skulle det kunna röra sig om ett hus; där i så fall två par takbärande stolpar till ett treskeppigt hus eller hörnstolpar till ett hörnstolpshus är möjliga tolkningar.

Förutom den äldre vägen påträffades inga andra lämningar från runstenen ner mot ån. Markytan blir påtagligt lägre öster om runstenen. Med runstenen på ursprunglig plats är det sannlikt att den också utvisar ett vad över Knivstaån.

Figur 6. Plan med stolphålens position markerad. Observera runstenens position i relation till den rektangel stolphålen bildar. Skala 1:100.

Administrativa uppgifter

Plats: Gredelby 1:3, Knivsta kommun
Fornlämningsnummer: Knivsta 146
Fornlämningsstyp: Runsten
Undersökningstyp: Förundersökning
Orsak: Flyttning av runsten pga nytt bullerplank och serviceväg
Företagare: Knivsta kommun
Fältarbetsperiod: 2014-11-24 — 2014-11-26
Koordinatsystem: SWEREF 99 TM
Höjdsystem: RH 2000
Projektmedtagare: Per Frölund, Robin Lucas
Upplandsmuseets diarienummer: Ar-996-2014
Upplandsmuseets projektnummer: 8521
Handläggare på länsstyrelsen i Uppsala län: Lennart Swanström
Länsstyrelsens beslutsdatum och diarienummer: 2014-11-20, dnr 431-1363-14
Fynd: Inga fynd tillvaratogs
Arkivmaterial: Förvaras vid Upplandsmuseet

Referenser

Wessén, Elias & Jansson, Sven B. F. (red.) (1943-1946). *Sveriges runinskrifter. Bd 7, Upplands runinskrifter, D. 2.* Stockholm